

W TYM ROKU OBCHODZIMY 100. ROCZNICĘ POWSTANIA ZWIĄZKU ZIEMIAN ZRZESZAJĄCEGO W OKRESIE MIĘDZYWOJENNYM POLSKIE ZIEMIAŃSTWO. WARTO TEN FAKT PRZYPOMNIEĆ, JAKO ŻE BYŁA TO PRĘŻNA I WPŁYWOWA ORGANIZACJA DZIAŁAJĄCA NA RZECZ TEGO ŚRODOWISKA NA RÓŻNYCH POLACH

Prezydent RP Ignacy Mościcki przed gmachem Związku Ziemiań, maj 1929 r.

100. ROCZNICA POWSTANIA ZWIĄZKU ZIEMIAN

MARCIN SCHIRMER

Upadek powstania styczniowego przyniósł na terenie Królestwa Polskiego falę represji ze strony carskiej administracji. Zakazana została działalność polskich organizacji społecznych i zawodowych, a w szkołach wprowadzono przymus nauczania w języku rosyjskim. Odbiło się to także na ziemiaństwie postrzeganym jako grupa społeczna nastawiona bardzo

patriotycznie. Ziemiaństwo wobec słabości inteligencji i dopiero powstającej burżuazji było praktycznie jedyną wykształconą warstwą w społeczeństwie, zdolną do podjęcia oporu wobec władzy. Dlatego ta czyniła wszystko, aby nie mogło się ono zorganizować, nawet w kwestiach zawodowych. W 1861 r. zakazane zostały wszelkie stowarzyszenia rolnicze, rozwiązano Towarzystwo Rolnicze. Nie istniały instytucje kredytowe ani banki ziemiańskie, poza założonym w 1825 r. Towarzystwem Kredytowym Ziemskim (TKZ). Brak dostępu do kredytu znacznie ograniczał racjonalną działalność gospodarczą, uniemożliwiał unowocześnianie folwarków, przeprowadzanie melioracji czy zakup maszyn.

Wstępne inicjatywy

Jak pisano w 1929 r. w jubileuszowym wydawnictwie: „Dwór polski w drugiej połowie XIX w. był ostoją przywiązania do wiary ojców, do ziemi, do starego dobrego obyczaju, do tradycji, rodziny, polskości”. Dopiero w latach 1876–1877 ziemianie uzyskali zgodę od władz na odbywanie zebrań rolniczych, i to jedynie na szczeblu powiatu. Wkrótce i tego zakazano. W latach 80. XIX w. pozwolono na tworzenie rolniczo-handlowych spółek komandytowych. Ich celem było pośrednictwo w zbyciu płodów rolnych oraz wspólny zakup maszyn i narzędzi rolniczych, nawozów sztucznych i innych niezbędnych produktów. Nawet tak ograniczona, stricte rolni-

cza działalność, spotykała się z niechęcią władz. Wreszcie od 1899 r. dopuszczono zakładanie zrzeszeń rolniczych.

Dopiero rewolucja 1905 r. doprowadziła do zliberalizowania przepisów. W 1906 r. nowe prawo o stowarzyszeniach pozwoliło rozwinąć szerszą działalność i zorganizować się polskim ziemianom. Wykorzystali oni tę okoliczność w pełni, zakładając m.in. w 1907 r. Centralne Towarzystwo Rolnicze. Jego rola dla rozwoju i unowocześniania polskiego rolnictwa jest trudna do przecenienia i stanowi doskonały materiał na niezależny artykuł. Jednak lata zakazów i prześladowań spowodowały, że ziemianstwo wyszło z tego okresu mocno osłabione. Zarówno ekonomicznie, jak i pod względem arealu posiadanej ziemi. Pełna działalność możliwa była dopiero od 1915 r., po ustąpieniu Rosjan z terenu Królestwa Polskiego. Niestety na przeszkodzie stanęły I wojna światowa i spowodowane nią zniszczenia majątków.

Nieco wcześniej, bo w roku 1914, zaczęły powstawać na terenie Kongresówki komitety i towarzystwa samopomocy ziemiańskiej. Ich celem było niesienie pomocy wzajemnej majątkom zniszczonym bądź opuszczonym podczas wojny. Dotychczas działające organizacje okazały się niewystarczające i zaistniała konieczność powołania jednego, ogólnokrajowego ziemiańskiego stowarzyszenia, które zrzeszałoby właścicieli ziemskich z Kongresówki, a w przyszłości także z innych polskich terenów. 14 czerwca 1915 r. doszło do spotkania w Warszawie 68 ziemian, podczas którego założono „Towarzystwo Samopomocy Ziemian w Królestwie Polskim”. Za główne zadanie stawiano „niesienie pomocy zrujnowanym przez wojnę warsztatom ziemiańskim”. Pod koniec tego roku, w celu koordynacji działań, utworzono Konsorcjum Tymczasowej Samopomocy Ziemian. Przewodniczącym Wydziału TSZ mianowano Zdzisława ks. Lubomirskiego z Małej Wsi pod Grójcem. Wobec trudnej sytuacji ekonomicznej majątków ziemskich wiele było wskutek działań wojennych zniszczonych oraz opuszczonych, istniała pilna potrzeba powstania organizacji, która byłaby w stanie działać efektywnie na rzecz środowiska. W styczniu 1916 r. odbyło się w Piotrogradzie, pod przewodnictwem W. Grabskiego, zebranie organizacyjne Związku Ziemian. Powołano komisję w składzie: E. Dobiecki, K. Budny, Libiszowski, St. Lutosławski, L. Kronenberg i F. Nowodworski, w celu

przygotowania wniosku o zarejestrowanie organizacji.

Rejestracja Związku

Ostatecznie doszło do tego 5 lipca 1916 r., kiedy statut Towarzystwa, pod nazwą Związek Ziemian, został zatwierdzony przez generała gubernatora warszawskiego H. von Beselera. Jego pierwszy paragraf stanowił: „Towarzystwo pod nazwą »Związek Ziemian« ma na celu podniesienie stanu średniej i większej własności ziemskiej przez popieranie rozwoju interesów gospodarczych i pieniężnych członków”. W zamyśle autorów miała to być ziemiańska organizacja zawodowa reprezentująca interesy tej grupy, szczególnie w zakresie: prowadzenia racjonalnej gospodarki folwarcznej, udzielania pożyczek i kredytów, pośrednictwa w transakcjach kupna, sprzedaży i dzierżawy majątków, oraz w innych sprawach.

Obszar działalności ograniczony był do terenu dawnego Królestwa Polskiego. W celu zabezpieczenia działalności finansowej ZZ powołano Bank Zemiański. Pod względem prawnym ZZ był spółką kredytową z ograniczoną odpowiedzialnością udziałowców. Członkami związku mogli być właściciele ziemscy obojga płci, dzierżawcy, zarządzający, a także osoby prawne działające w sektorze rolniczym. Każdy członek zobowiązany został do wpłacenia wpisowego, a następnie opłacania składki członkowskiej, w wysokości zależnej od wielkości posiadanego majątku. W zamian uzyskiwał prawo do udziału w obradach zebrania ogólnego wraz z prawem głosu. Władzami ZZ były Rada Nadzorcza, Zarząd i Ogólne Zebranie członków, a decyzje zapadały większością głosów. Pierwszym prezesem Zarządu został Antoni Łuniewski z Glinek, a na początku 1917 r. funkcję tę przejął Józef Targowski z Buczka. Na prezesa Rady wybrano Ludomiła Pułaskiego. Najlepszym dowodem na to, że powstanie organizacji było bardzo potrzebne, był szybki wzrost liczby jego członków. W maju 1917 r. ZZ posiadał 36 oddziałów powiatowych, w których zrzeszał 1 264 osoby, zarówno na terenie okupacji niemieckiej, jak i austriackiej. W lipcu 1920 było już 69 oddziałów i 3 150 członków.

W wolnej Polsce i po wojnie

Po odzyskaniu niepodległości powstały także Związki Ziemian w innych regio-

nach kraju, zrzeszające lokalnych posiadaczy ziemskich. Były to najważniejsze, prężnie działające organizacje polskiego ziemianstwa, posiadające struktury na terenie prawie każdego powiatu. ZZ był czymś więcej niż tylko związkiem zawodowym zrzeszającym właścicieli majątków. Próbował oddziaływać na sprawy kraju, zwłaszcza te, które dotyczyły tej warstwy. Jego przedstawiciele zabierali głos na łamach prasy, forum sejmowym, byli czynni w organizacjach politycznych, społecznych i zawodowych. ZZ miał własny organ prasowy – początkowo „Ziemianin”, zastąpiony później „Głosem Zemiańskim” i „Przeglądem Zemiańskim”.

W 1919 r. doszło do zjazdu zjednoczeniowego regionalnych organizacji ziemiańskich, w którego wyniku powstała Rada Naczelna Organizacji Zemiańskich (RNOZ). W jej skład wchodziły ZZ: Pomorski, Wołyński, Wielkopolski, Krakowski, Lwowski, Kresowy i najliczniejszy Warszawski. Na pierwszego prezesa wybrano Kazimierza Fudakowskiego z Krasnobrodu. Jej powołanie miało zintegrować środowisko z trzech różnych zaborów, reprezentować to środowisko na zewnątrz, zabierając głos we wszystkich istotnych dla rolnictwa i kraju kwestiach. Szczególnie pokazało się to w lipcu 1920 r., podczas wojny z bolszewikami. Na Nadzwyczajnym Zjeździe podjęto wówczas uchwały o wstąpieniu wszystkich zdolnych do tego ziemian w szeregi armii oraz o nadzwyczajnym opodatkowaniu się na rzecz państwa. RNOZ zrzeszająca Związki Ziemian działała do wybuchu wojny w 1939 r. Podczas okupacji ziemianie stworzyli konspiracyjną organizację „Uprawa”/„Tarcza”. W 1944 r. władze komunistyczne unicestwiły całą warstwę, przejmując bez odszkodowania wszystkie majątki ziemskie, wyrzucając z nich ich właścicieli. W czasach PRL środowisko ziemiańskie traktowane było jako wrogię władzy ludowej, doświadczając wielu represji. Żadna zorganizowana działalność nie była możliwa.

Dopiero w 1990 r. powstało Polskie Towarzystwo Zemiańskie będące kontynuatorem przedwojennego Związku Ziemian. Zrzesza ono środowisko rodzin i spadkobierców dawnych właścicieli ziemskich. Niestety z powodu nieprzeprowadzonej reprivatyzacji nie mieli oni możliwości powrotu do swoich domów rodzinnych i ponownego podjęcia tam pracy.